

Beata Bieńkowska • Piotr Kruszyński
Cezary Kulesza • Piotr Piszczek

WYKŁAD PRAWA KARNEGO PROCESOWEGO

redakcja naukowa
prof. dr. hab. Piotr Kruszyński

Temida 2

Białystok 1998

Poszczególne rozdziały napisali:

Beata Bieńkowska - II; III; IV pkt 1

Piotr Kruszyński - I, X, XIII; XIV

Cezary Kulesza - IV pkt 2, V, VI, VII, VIII, IX, XI, XII, XIII;
XV-XVIII; XXIV

Piotr Piszczek - XIX-XXIII; XXV

© Copyright by Temida 2
Białystok 1998

Żadna część tej pracy nie może być powielana i rozpowszechniana w jakiegokolwiek formie i w jakikolwiek sposób (elektroniczny, mechaniczny), włącznie z fotokopiowaniem, bez pisemnej zgody wydawcy.

ISBN 83-86137-56-8

Opracowanie graficzne okładki
Jerzy Banasiuk

Układ typograficzny
Krzysztof Kruuszewski

Redaktor techniczny
Jerzy Banasiuk

Wydawca: **Temida 2**

Przy współpracy i wsparciu finansowym Wydziału Prawa
Uniwersytetu w Białymstoku

Druk: ORTHDRUK, Białystok, tel. 742-25-17

ŚRODKI PRZYMUSU PROCESOWEGO

1. Zagadnienia ogólne

Środki przymusu procesowego to przewidziane ustawą ograniczenia praw obywateli, służące realizacji obowiązków procesowych przez uczestników postępowania i zapewnieniu prawidłowego biegu procesu karnego.

Odróżnić je należy od tak zwanych pozaprocessowych środków przymusu, których stosowanie nie jest uzależnione od prowadzenia postępowania karnego, np. tak zwane zatrzymanie porządkowe przewidziane przez ustawę o Policji z 1990 r. (art. 15 ust. 1 pkt. 3). Zatrzymanie porządkowe, penitencjarne i administracyjne nie realizują zadań procesowych i z tego powodu w doktrynie określa się je mianem zatrzymań pozaprocessowych.

Środki przymusu procesowego mogą być definiowane w ujęciu węższym lub szerszym.

I. Środki przymusu procesowego *sensu stricto* określone są w dziale VI kpk, w którym zostały uregulowane instytucje:

- ujęcia obywatelskiego (art. 243 kpk);
- zatrzymania (art. 244-248 kpk);
- środki zapobiegawcze wymienione w rozdziale 28 kpk;
- poszukiwanie oskarżonego i list gończy (rozdział 29 kpk);
- list żelazny (rozdział 30 kpk);
- kary porządkowe (rozdział 31 kpk);
- zabezpieczenie majątkowe (rozdział 32 kpk).

Środki przymusu procesowego *sensu largo* obejmują, oprócz wymienionych wyżej środków przymusu, także wszelkie inne ograniczenia swobód obywateli w procesie karnym, obejmujące przykładowo:

- naruszenie nietykalności osobistej, np. przez pobranie krwi bądź odcisków palców;
- przeszukanie pomieszczeń, osób, rzeczy, bądź zajęcie przedmiotów;
- naruszenie tajemnicy korespondencji przez jej zajęcie bądź podsłuch telefoniczny;
- przymusowe przeprowadzanie badań lekarskich, psychologicznych bądź oględzin.

Bazując na systematyce kodeksowej, należy skoncentrować się na środkach przymusu procesowego *sensu stricto*. Jednakże nie sposób nie zgłosić pod adresem ustawodawcy pewnych uwag krytycznych, odnośnie traktowania niektórych instytucji zawartych w dziale VI kpk jako środków przymusu procesowego. W szczególności wątpliwości może budzić zaliczenie do tych środków listu żelaznego, jako swoistej gwarancji udzielanej oskarżonemu przebywającemu za granicą przez sąd wojewódzki, że o ile stawi się on dobrowolnie przed organ wymiaru sprawiedliwości i nie będzie się ukrywał, bądź w inny bezprawny sposób utrudniał postępowania, będzie odpowiadał z wolnej stopy, to znaczy nie będzie tymczasowo aresztowany. Niewątpliwie kryterium zaliczenia listu żelaznego do środków przymusu stanowiła możliwość zastosowania np. aresztu tymczasowego w sytuacji, kiedy oskarżony nie dotrzymywał warunków przewidzianych tym listem.

Ponadto poszukiwanie oskarżonego i list gończy stanowią pewne ograniczenie praw obywatelskich (np. ochrona wizerunku bądź innych dóbr osobistych gwarantowanych przez art. 23 i 24 kc), jednakże jako czynność poszukiwawcza wywiera bezpośrednio negatywne skutki wobec oskarżonego tylko w przypadku osiągnięcia jej celu, to znaczy schwytania go.

2. Zatrzymanie

A. Ujęcie obywatelskie to uprawnienie przysługujące każdemu obywatelowi do zatrzymania osoby w momencie popełniania przez nią przestępstwa, bądź w bezpośrednim pościgu po jego dokonaniu. Warunkiem legalności ujęcia jest obawa ukrycia się sprawcy przestępstwa, bądź niemożność ustalenia jego tożsamości (art. 243 § 1 kpk). W ten sposób ustawa ogranicza możliwość nadużywania tego środka

przymusu przez podmioty nie będące organami procesowymi, nakazując im ponadto niezwłoczne przekazanie ujętej osoby Policji (art. 243 § 2 kpk).

B. Zatrzymanie właściwe - zwane też zatrzymaniem *sensu stricto* art. 244 kpk. Zatrzymanie tego dokonuje Policja lub inny organ ścigania karnego, uprawniony do tego z mocy art. 312 kpk. Zatrzymać można osobę podejrzaną, co do której istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełniła przestępstwo i zachodzi obawa ucieczki lub ukrycia się tej osoby, albo zatarcia śladów przestępstwa, bądź też nie można ustalić jej tożsamości. Zatrzymanego należy natychmiast pouczyć o przysługujących mu prawach i przyczynach zatrzymania oraz wysłuchać go.

Zatrzymanemu służy prawo złożenia zażalenia na zatrzymanie do sądu (art. 246 § 1 kpk). Wynika ono także z art. 41 ust. 2 Konstytucji RP, który stanowi, iż każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności takiego pozbawienia.

Kodeks przewiduje kompleksową kontrolę sądową zatrzymania, gdyż zatrzymany w zażaleniu może kwestionować nie tylko zasadność i legalność tego środka przymusu, lecz także prawidłowość jego wykonania.

Ponieważ kpk nie określa w art. 246 terminu do wniesienia zażalenia na zatrzymanie, na zasadach ogólnych przyjętych w stosunku do wszystkich zażaleń należy więc uznać, iż wynosi on 7 dni i liczy się od momentu zatrzymania.

Właściwy miejscowo sąd rejonowy rozpatruje sprawę na posiedzeniu w składzie jednoosobowym. W posiedzeniu bierze udział prokurator (arg. ex art. 96 § 1 kpk), a nie bierze udziału zatrzymany, co nie wyklucza jego przesłuchania przez sąd.

W razie stwierdzenia bezzasadności lub nielegalności zatrzymania, sąd niezwłocznie poleca zwolnić zatrzymanego (art. 246 § 3 kpk), zaś jeśli jest on w momencie rozpatrzenia zażalenia na wolności, ogranicza się jedynie do stwierdzenia bezpodstawności bądź nielegalności zatrzymania. Jednakże w obu przypadkach sąd zawiadamia o bezzasadności lub nielegalności zatrzymania prokuratora i organ przełożony

nad organem, który dokonał zatrzymania (art. 246 § 4 kpk). Wynika to z ogólnej reguły, iż nadzór nad prawidłowością zatrzymania należy do prokuratora.

Zatrzymanemu przysługuje prawo do niezwłocznego skontaktowania się z obrońcą oraz bezpośrednio z nim rozmowy, jednakże organ zatrzymujący może zastrzec, iż będzie obecny podczas takiego kontaktu (art. 245 § 1 kpk).

C. Zatrzymanie na żądanie organów procesowych - tego rodzaju zatrzymanie mogą zarządzić sąd lub prokurator (art. 247 kpk). Uprawnienie to przysługuje im jedynie w toku prowadzonego przez nich postępowania. Może być ono połączone z przeszukaniem i przymusowym doprowadzeniem osoby. Jeśli zatrzymanie zarządził prokurator, wówczas na taką decyzję przysługuje zażalenie do sądu na zasadach określonych powyżej (art. 246 kpk). Natomiast na zatrzymanie zarządzone przez sąd zażalenie nie przysługuje (art. 247 § 2 kpk).

Jeśli nie budzi wątpliwości niesłuszność zatrzymania, osobie, wobec której zastosowano ten środek przymusu, służy odszkodowanie od Skarbu Państwa za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, jakich doznała ona w wyniku zatrzymania (art. 552 § 4 kpk). Odszkodowania tego można dochodzić przed sądem wojewódzkim, zgodnie z przepisami kpk (art. 554 § 2 kpk).

Ponadto może ona w takiej sytuacji dochodzić swoich praw także w procesie cywilnym w drodze powództwa o ochronę dóbr osobistych (art. 23 i 24 kc).

3. Środki zapobiegawcze

A. Uwagi ogólne

Środki zapobiegawcze to takie środki przymusu, które mają na celu zapewnienie i zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, a wyjątkowo stosowane są także w celu zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa (art. 249 kpk).

Artykuł 249 określa tak zwaną **podstawę ogólną** stosowania wszystkich środków zapobiegawczych, jaką jest wykazanie przez dowody zebrane w sprawie dużego prawdopodobieństwa, iż oskarżony popełnił przestępstwo.

Natomiast **podstawy szczególne** stosowania tych środków określa art. 258 kpk.

Od innych środków przymusu odróżnia więc środki zapobiegawcze przede wszystkim wyraźne określenie osoby, wobec której mogą być stosowane i celu ich stosowania.

Mogą być one bowiem stosowane wyłącznie wobec osoby oskarżonego i jedynie w celu procesowym (zapewnienie prawidłowego biegu postępowania), a niekiedy w celach pozaprocesowych (prewencyjnych).

Środki zapobiegawcze możemy podzielić na:

środki izolacyjne - do których zaliczamy tylko tymczasowe aresztowanie,

środki nieizolacyjne - czyli wszystkie pozostałe środki zapobiegawcze, w tym poręczenie - majątkowe, społeczne, osoby godnej zaufania; dozór Policji; zakaz wydalania z kraju i środek zapobiegawczy z art. 276 kpk.

B. Tymczasowe aresztowanie

Polega na pozbawieniu wolności oskarżonego, mającym miejsce w procesie karnym przed prawomocnym rozstrzygnięciem przedmiotu procesu karnego. Zastosowanie tymczasowego aresztowania uzależnione jest od istnienia **podstawy ogólnej i podstaw szczególnych**, dopuszczających taką decyzję oraz braku **zakazów (przesłanek negatywnych), stanowiących przeszkodę do jego zastosowania**.

Jak już wskazano wcześniej **podstawy ogólne** tymczasowego aresztowania są wspólne dla wszystkich środków zapobiegawczych (art. 249 kpk).

Podstawy szczególne zawiera art. 258 kpk, zgodnie z którym tymczasowe aresztowanie (bądź odpowiednio inny środek zapobiegawczy) można zastosować jeżeli:

1. Zachodzi uzasadniona obawa ucieczki lub ukrywania się oskarżonego, zwłaszcza wtedy, gdy nie można ustalić jego tożsamości, albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu. Obawy wyżej wymienione muszą być realne, czyli wynikać z zebranych dowodów, nie wystarczy samo przypuszczenie takiego zachowania się oskarżonego.

2. Zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień, albo w inny, bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne. Takim innym, bezprawnym utrudnieniem postępowania jest każde działanie utrudniające zbieranie lub utrwalanie dowodów, np. niszczenie lub zacieranie śladów, produkowanie fałszywych dowodów, itp.

3. W myśl art. 258 § 2 kpk potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona grożącą oskarżonemu surową karą, ale tylko wtedy, gdy:

a) zarzuca się mu popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo,

b) sąd pierwszej instancji skazał oskarżonego na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata.

4. Zastosowanie tymczasowego aresztowania może uzasadnić istnienie obawy popełnienia przez oskarżonego, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku, przestępstwa przeciwko życiu lub zdrowiu albo bezpieczeństwu powszechnemu, a zwłaszcza gdy **popewnieniem takiego groził** - art. 258 § 3 kpk.

Stosowanie tymczasowego aresztowania (i innych środków zapobiegawczych) wymaga **łączonego występowania podstawy ogólnej i którejs z podstaw szczególnych**. Tak więc nie wystarcza sama obawa ucieczki bądź matactwa, o ile nie istnieje duży stopień prawdopodobieństwa, że oskarżony popełnił przestępstwo.

Wśród przytoczonych wyżej podstaw szczególnych można wyróżnić podstawy o charakterze **procesowym** (obawa ucieczki i matactwa - punkt 1 i 2) oraz **pozaprocesowym (represyjnym)**. Pierwsze z nich służą wyłącznie osiągnięciu celów ściśle procesowych, to znaczy zapewnieniu prawidłowego przebiegu postępowania. Pozostałe mają, w ujęciu kpk z 1997 r., służyć także innym celom i dlatego mogą budzić pewne wątpliwości, np. w kontekście ich zgodności z zasadą domniemania niewinności.

W szczególności dotyczą one podstawy z art. 258 § 3 kpk, zezwalającej na stosowanie aresztu, jeśli zachodzi uzasadniona obawa

popelnienia przez podejrzanego przestępstwa przeciwko zdrowiu, życiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, a zwłaszcza, **gdy popelnieniem takiego przestępstwa groził**. W ten sposób areszt tymczasowy, spełniając funkcję zapobiegania przestępczości, pełni *de facto* rolę właściwą dla kary pozbawienia wolności. Jednakże od tej kary różni go fakt, iż pozbawienie oskarżonego wolności następuje przed prawomocnym wyrokiem sądu, ustalającym jego winę. Ten kompromis pomiędzy prewencyjnymi a procesowymi zadaniami aresztu tymczasowego wynika z konieczności przyznania organom procesowym pewnych możliwości działania w sytuacjach, gdy oskarżony, pozostając na wolności, mógłby dopuścić się nowych przestępstw, np. kierując się uczuciem zemsty wobec ofiary usiłowanego zabójstwa lub napadu na obciążających go świadków. Nie zwalnia to jednak organów stosujących areszt od wnikliwego badania realności takiego zagrożenia, a w szczególności gróźb wysuwanych pod adresem potencjalnych ofiar nowych przestępstw.

Podobne rozważania można odnosić do podstawy aresztu określonej w art. 258 § 2 kpk, która bazuje na pewnego typu domniemaniu, iż waga zarzucanego oskarżonemu przestępstwa (zbrodnia, występki o zagrożeniu górnym powyżej 8 lat), bądź skazanie go przez sąd pierwszej instancji na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata uzasadnia obawę iż będzie się on uchylał przed wymiarem sprawiedliwości, bądź w inny sposób zakłócał przebieg postępowania. Tego typu domniemania nie zwalniają sądu decydującego o stosowaniu aresztu od sprawdzenia, czy zarzut popelnienia takiego przestępstwa i jego kwalifikacja prawna zostały należycie udowodnione. Powinien on także upewnić się, czy rzeczywiście istnieje realne zagrożenie zakłócenia przebiegu postępowania przez oskarżonego, gdyż żadna z podstaw aresztu nie zezwala na jego automatyczne stosowanie, a tym bardziej nie czyni go obligatoryjnym.

Pomimo wystąpienia określonej wyżej koniunkcji podstawy ogólnej i jednej (bądź więcej) podstawy szczególnej, nie jest możliwe zastosowanie tymczasowego aresztowania w razie wystąpienia przesłanki negatywnej. Przesłanki te mogą mieć charakter bezwzględny, uniemożliwiając zastosowanie tego środka i względny, stanowiące taką przeszkodę w niektórych wypadkach.

Przesłanki negatywne bezwzględne - nie można zastosować tymczasowego aresztowania, gdy:

a) przewiduje się orzeczenie przez sąd kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub kary łagodniejszej albo, że okres tymczasowego aresztowania przekroczy przewidywany wymiar kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia art. 259 § 2 kpk;

b) przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności nie przekraczającą roku - art. 259 § 3 kpk.

Jest to tzw. zasada proporcjonalności aresztu. Nie ma ona zastosowania w wypadkach, gdy środek ten stosuje się z powodu ukrywania się, uporczywego niestawienia się na wezwania lub niemożności ustalenia tożsamości oskarżonego - art. 259 § 4 kpk.

Przesłanki negatywne względne - w wypadku ich wystąpienia ocena co do tego, czy odstąpić od stosowania tymczasowego aresztu, należy do organu procesowego. To nadaje im charakter względny.

1. Tymczasowego aresztowania nie stosuje się, jeżeli wystarczający jest inny środek zapobiegawczy - art. 257 § 1 kpk.

2. Zgodnie z art. 259 § 1 kpk jeżeli szczególne względy nie stoją temu na przeszkodzie - należy odstąpić od tymczasowego aresztowania, zwłaszcza gdy:

a) spowodowałyby to dla życia lub zdrowia oskarżonego poważne niebezpieczeństwo,

b) pociągnęłyby wyjątkowo ciężkie skutki dla oskarżonego lub jego najbliższej rodziny.

Kodeks postępowania karnego i ustawy szczególnie przewidują podmiotowe ograniczenia stosowania tymczasowego aresztowania związane z immunitetami procesowymi.

Podmiot uprawniony do stosowania tymczasowego aresztowania.

Organem uprawnionym do stosowania tymczasowego aresztowania jest wyłącznie sąd (art. 250 § 1 kpk). Sąd orzeka o tymczasowym aresztowaniu nie tylko w postępowaniu jurysdykcyjnym, ale także i w

przygotowawczym. W tym ostatnim sąd stosuje tymczasowe aresztowanie na wniosek prokuratora, zaś w postępowaniu sądowym z urzędu lub na wniosek stron.

W postępowaniu przygotowawczym tymczasowe aresztowanie stosuje sąd rejonowy, w którego okręgu prowadzi się postępowanie, a w wypadkach nie cierpiących zwłoki, także inny sąd. Po wniesieniu aktu oskarżenia tymczasowe aresztowanie stosuje sąd, przed którym sprawa się toczy (art. 250 § 2 kpk).

Postępowanie w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania.

Przed zastosowaniem tymczasowego aresztowania sąd jest obowiązany przesłuchać oskarżonego - art. 249 § 3 kpk, chyba że jest to niemożliwe z powodu jego ukrywania się lub nieobecności w kraju.

Do czynności tej należy dopuścić obrońcę, jeśli się stawi.

Decyzja sądu o tymczasowym aresztowaniu ma formę postanowienia.

Jeżeli stan zdrowia tego wymaga, tymczasowe aresztowanie może być wykonane tylko w postaci umieszczenia w odpowiednim zakładzie leczniczym (art. 260 kpk).

O zastosowaniu tymczasowego aresztowania sąd jest zobowiązany niezwłocznie zawiadomić zakład pracy lub uczelnię, a w stosunku do żołnierza jego dowódcę - art. 261 § 3 kpk.

Poza tym sąd stosujący tymczasowe aresztowanie ma obowiązek (art. 262 kpk):

1. Zawiadomienia o tym sądu opiekuńczego, jeżeli zachodzi potrzeba zapewnienia opieki nad dziećmi tymczasowo aresztowanego.

2. Zawiadomienia organu opieki społecznej, jeżeli zachodzi potrzeba zastosowania opieki nad osobą niedołązną lub chorą, którą tymczasowo aresztowany się opiekował.

3. Przedsięwzięcia czynności niezbędnych dla ochrony mienia i mieszkania tymczasowo aresztowanego.

Sąd jest obowiązany podjąć te czynności z urzędu i powiadomić o nich tymczasowo aresztowanego.

Okres tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym.

Okres tymczasowego aresztowania liczy się od dnia zatrzymania.

W postępowaniu przygotowawczym przewiduje się (art. 263 pkp.):

1. Okres nie dłuższy niż 3 miesiące, oznaczony przez sąd stosujący ten środek.

2. Sąd właściwy do rozpoznania sprawy może przedłużyć tymczasowe aresztowanie do 6 miesięcy.

3. Sąd wyższego rzędu nad sądem właściwym może przedłużyć tymczasowe aresztowanie na dalszy okres oznaczony, niezbędny do ukończenia postępowania przygotowawczego, nie dłuższy niż łącznie do 12 miesięcy.

4. Przedłużenia tymczasowego aresztowania na okres oznaczony przekraczający termin 12 miesięcy może dokonać tylko Sąd Najwyższy na wniosek Prokuratora Generalnego w sytuacjach wskazanych w art. 263 § 4 pkp.

Tymczasowe aresztowanie może być przedłużone od razu na okres, do którego określony sąd może to czynić. Przedłużanie aresztu może nastąpić też kilkakrotnie.

Okres tymczasowego aresztowania w postępowaniu sądowym.

W postępowaniu sądowym przewiduje się jeden termin tymczasowego aresztowania. Jest to łączny czas, obejmujący postępowanie przygotowawcze i sądowe lub tylko sądowe, jeżeli środek ten nie był stosowany w postępowaniu przygotowawczym. Limit ten został określony na 2 lata od chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji (art. 263 § 3 pkp). Okres ten może być przedłużony przez Sąd Najwyższy na określony czas na wniosek sądu, przed którym sprawa się toczy- vide art. 263 § 4 pkp.

Kontrola tymczasowego aresztowania

Kontrola tymczasowego aresztowania jest przeprowadzana:

1) na skutek zażalenia - na zasadach ogólnych (art. 252 § 1 pkp) - można je składać tylko raz;

2) na wniosek oskarżonego o uchylenie lub zmianę tymczasowego aresztowania (art. 254 kpk). Wniosek taki można składać w każdym czasie. Na odmowne postanowienie sądu zażalenie nie przysługuje;

3) z urzędu - gdy organ procesowy dojdzie do wniosku, że jego utrzymywanie jest nieuzasadnione, powinien je niezwłocznie uchylić lub zmienić (art. 253 kpk).

Zaliczenie tymczasowego aresztowania na poczet oznaczonej kary.

Uregulowanie tej kwestii umieszczone jest w art. 63 § 1 kk.

W myśl tego przepisu, na poczet orzeczonej kary zalicza się okres rzeczywistego pozbawienia wolności w sprawie, zaokrąglając czas jego stosowania do pełnego dnia, przy czym jeden dzień rzeczywistego pozbawienia wolności równa się jednemu dniowi kary pozbawienia wolności, dwóm dniom kary ograniczenia wolności lub dwóm dziennym stawkom grzywny.

Na poczet orzeczonej kary zaliczeniu podlega również areszt tymczasowy, odbyty przez oskarżonego w innej sprawie, w której postępowanie toczyło się równocześnie, a zapadł w niej prawomocny wyrok uniewinniający, umorzono postępowanie albo odstąpiono od wymierzenia kary (art. 417 kpk).

C. Poręczenie

Poręczenie jest środkiem zapobiegawczym nieizolacyjnym. Ma ono zapewnić zarówno stawiennictwo oskarżonego na każde wezwanie, jak i powstrzymać go od utrudniania postępowania w inny sposób.

Kodeks postępowania karnego przewiduje trzy rodzaje poręczenia.

1. Poręczenie majątkowe (art. 266-270 kpk).
2. Poręczenie społeczne (art. 271 kpk).
3. Poręczenie osoby godnej zaufania (art. 272 kpk).

Poręczenie majątkowe jest samodzielnym środkiem zapobiegawczym, które w postępowaniu przygotowawczym stosuje prokurator,

a w postępowaniu rozpoznawczym sąd. Orzeczenie w przedmiocie poręczenia majątkowego ma zawsze postać postanowienia. Poręczenie może złożyć oskarżony lub inna osoba, w postaci papierów wartościowych, zastawu lub hipoteki stanowiących rękojmię, iż oskarżony stawia się na każde wezwanie organów procesowych, nie będzie uciekał, ani też w inny sposób utrudniał postępowania (art. 266 § 1 kpk).

Wysokość, rodzaj i warunki poręczenia majątkowego są ustalane w zależności od sytuacji materialnej oskarżonego i osoby składającej poręczenie, charakteru przestępstwa i wysokości wyrządzonej szkody (art. 266 § 2 kpk). Wynika to między innymi z uregulowania, iż w przypadku przypadku bądź ściągnięcia przedmiotu poręczenia pokrzywdzony ma pierwszeństwo zaspokojenia z niego swoich roszczeń wynikających z przestępstwa, jeżeli w inny sposób nie można uzyskać naprawienia szkody (art. 269 § 1 kpk).

W przypadku, gdy oskarżony nie dotrzymuje warunków poręczenia, orzeka się o przypadku lub ściągnięciu wartości majątkowych stanowiących przedmiot poręczenia, które może być obligatoryjne bądź fakultatywne:

obligatoryjnie decyduje się o przypadku lub ściągnięciu w razie ucieczki lub ukrycia się oskarżonego;

fakultatywnie wydaje się taką decyzję w wypadku utrudniania postępowania karnego w inny sposób (art. 268 kpk).

O przypadku przedmiotu poręczenia lub ściągnięciu sumy poręczenia decyduje z urzędu sąd rozpoznający sprawę, a jeśli jest ona na etapie postępowania przygotowawczego - sąd właściwy do rozpoznania sprawy na wniosek prokuratora. Postanowienie w tym przedmiocie zapada na posiedzeniu, w którym prawo udziału mają oskarżony i poręczyciel, bądź mogą złożyć wyjaśnienia na piśmie. Oskarżonego pozbawionego wolności sprowadza się w miarę potrzeby. Na postanowienie sądu o przypadku przedmiotu poręczenia lub ściągnięciu sumy poręczenia przysługuje zażalenie (vide art. 270 § 1,2 i 3 kpk).

Poręczenie majątkowe ustaje z chwilą prawomocnego zakończenia postępowania karnego i wówczas zwraca się poręczającemu sumę bądź przedmiot poręczenia. Jednakże w przypadku skazania oskarżonego na bezwzględną karę pozbawienia wolności, zwrot taki nie może

nastąpić przed momentem rozpoczęcia przez oskarżonego tej kary (art. 269 § 2 kpk).

Ze względu na wagę poręczenia majątkowego, jako najważniejszej wolnościowej alternatywy dla aresztu tymczasowego, kodeks nakłada wyraźne ograniczenia jego cofnięcia. Organ procesowy jest zobowiązany poinformować osobę składającą poręczenie nie tylko o jej obowiązkach i procedurze orzekania o przypadku bądź ściągnięciu, lecz także o tym, iż skuteczne cofnięcie poręczenia majątkowego jest uzależnione od ustanowienia nowego poręczenia, zmiany go na inny środek zapobiegawczy bądź odstąpienia przez organ procesowy od stosowania poręczenia (art. 269 § 3 kpk). Oczywiście, cofnięcie poręczenia bądź zwrot sumy czy przedmiotu poręczenia nie jest możliwe po wydaniu postanowienia o ściągnięciu sumy bądź przypadku przedmiotu poręczenia.

Poręczenie społeczne jest środkiem zapobiegawczym, którego istota polega na zapewnieniu, udzielonym przez grupę społeczną, że oskarżony stawi się na każde wezwanie oraz, że nie będzie utrudniał postępowania (art. 271 kpk).

Zapewnienie takie może być przyjęte od:

- a) kierownictwa zakładu pracy, szkoły lub uczelni, w której oskarżony jest pracownikiem, uczniem lub studentem,
- b) organizacji społecznej, której oskarżony jest członkiem,
- c) zespołu żołnierskiego, jeżeli oskarżony jest żołnierzem.

Poręczenie osoby godnej zaufania reguluje art. 272 kpk. Poręczenie można też przyjąć od osoby godnej zaufania.

D. Dozór Policji

Zgodnie z art. 275 § 1 kpk sąd lub prokurator, tytułem środka zapobiegawczego, może oddać oskarżonego pod dozór Policji.

Może on polegać na:

- 1) zakazie wydalania się z określonego miejsca pobytu i obowiązku zawiadamiania o zamierzonym wyjeździe oraz terminie powrotu;

2) zgłaszaniu się do organu dozoru w określonych odstępach czasu;

3) innych ograniczeniach swobody oskarżonego, niezbędnych do wykonywania dozoru, a w szczególności stosowania się do wymagań zawartych w postanowieniu sądu lub prokuratora o ustanowieniu dozoru.

E. Zakaz opuszczania przez oskarżonego kraju

W razie uzasadnionej obawy ucieczki można zastosować w charakterze środka zapobiegawczego zakaz opuszczania przez oskarżonego kraju (art. 277 kpk). Zakaz ten może być połączony z zatrzymaniem paszportu lub innego dokumentu uprawniającego do przekroczenia granicy, albo z zakazem wydania takiego dokumentu. Środek ten może zastosować sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator.

F. Środek zapobiegawczy z art. 276 kpk

Tytułem środka zapobiegawczego można zawiesić oskarżonego w czynnościach służbowych lub w wykonywaniu zawodu albo nakazać powstrzymywanie się od określonej działalności lub prowadzenia nieokreślonego rodzaju pojazdów. W ten sposób nastąpiła recepcja w nowym kpk środka karnego znanego kodeksowi karnemu z 1997 r. (art. 39 pkt 2 i 3 kk). W przeciwieństwie jednak do kary dodatkowej zakaz taki ma charakter tymczasowy i jest stosowany przed prawomocnym przesądzeniem o winie oskarżonego.

4. Poszukiwanie oskarżonego i list gończy

Jeżeli miejsce pobytu oskarżonego nie jest znane, zarządza się jego poszukiwanie - art. 278 kpk. Natomiast jeżeli oskarżony, w stosunku do którego wydano postanowienie o tymczasowym aresztowaniu ukrywa się, sąd lub prokurator może wydać postanowienie o poszukiwaniu go listem gończym (art. 279-280 kpk). W liście gończym podaje się sąd lub prokuratora, który wydał postanowienie o poszukiwaniu listem gończym, dane osobo-poznawcze poszukiwanego, ewentualnie również jego fotografię, informację o treści zarzutu, wezwanie każdego, kto zna miejsce pobytu poszukiwanego, do zawiadomienia o tym Policji i ostrzeżenie o odpowiedzialności karnej za ukrywanie po-

szukiwanego. W liście gończym można wyznaczyć nagrodę za ujęcie poszukiwanego.

O sposobie rozpowszechniania listu gończego decyduje organ procesowy, co może obejmować jego rozpowszechnienie przy wykorzystaniu mass mediów bądź też rozesłanie lub rozplakatowanie.

5. List żelazny

Jest to specyficzny środek przymusu, który zapewnia oskarżonemu przebywanie na wolności, aż do prawomocnego ukończenia postępowania karnego, jeżeli spełni określone w ustawie warunki (art. 281 kpk). kpk uzależnia wydanie listu żelaznego od:

1. Przebywania oskarżonego za granicą.

2. Złożenia przez niego oświadczenia, że stawi się do sądu lub prokuratora w oznaczonym terminie pod warunkiem odpowiadania z wolnej stopy. W trakcie pobytu w kraju oskarżony ma pozostawać do dyspozycji sądu lub prokuratora, gdyż celem jego przyjazdu jest udział w procesie.

Dlatego ciążą na oskarżonym określone obowiązki. Oskarżony jest obowiązany (art. 282 kpk):

1. Stawiać się w oznaczonym terminie na wezwanie sądu i prokuratora.

2. Obracć sobie miejsce pobytu w kraju i nie wydalacć się z niego bez pozwolenia sądu.

3. Nie nakłaniać świadków lub oskarżonych do fałszywych zeznań, albo w inny sposób utrudniać postępowanie karne.

Wydanie listu żelaznego może być uzależnione od złożenia poręczenia majątkowego (art. 283 § 1 kpk). Kontrowersyjne jest zaliczanie listu żelaznego do kategorii środków przymusu. Przymus taki sprawdzić można zasadniczo do określonego wyżej obowiązku nie- wydala- nia się oskarżonego bez zezwolenia sądu z obranego miejsca pobytu w kraju.

List żelazny stanowi swoistą umowę między właściwym miejscowo sądem wojewódzkim a oskarżonym przebywającym za granicą.

Charakter typowego środka zapobiegawczego zyskuje on w sytuacji łączenia go z poręczeniem majątkowym.

6. Kary porządkowe

Kary porządkowe obejmują kary *sensu stricto* i sankcje wymuszające. Kary porządkowe *sensu stricto* polegają na możliwości nałożenia kary pieniężnej, w wysokości nie przekraczającej najniższego miesięcznego wynagrodzenia, na świadka, biegłego, tłumacza lub specjalistę, który bez usprawiedliwienia nie stawi się na wezwanie organu prowadzącego postępowanie karne. Nałożenie kary jest uprawnieniem, a nie obowiązkiem. Karę pieniężną można uchylić jeżeli ukarana usprawiedliwi swoje niestawienie (art. 285-286 kpk).

Sankcje wymuszające różnią się od kary *sensu stricto* tym, że mają na celu skłonienie oznaczonej osoby do spełnienia obowiązku procesowego, polegającego np. na złożeniu zeznania. Jeżeli osoba ukarana uporczywie się uchyla, to można wobec niej zastosować areztowanie nie przekraczające 30 dni (art. 287 kpk).

Zabezpieczenie majątkowe stanowi formę przymusowego wykonywania czynności procesowych.

Zabezpieczenie majątkowe może mieć miejsce **z urzędu** lub **na wniosek**.

Kpk przewiduje następujące postacie zabezpieczenia majątkowego.

1. Zabezpieczenie kar majątkowych - następuje wówczas, gdy popełniono przestępstwo, za które można orzec grzywnę, przepadek przedmiotów lub nałożyć obowiązek naprawienia szkody lub nawiązkę (art. 291 § 1 kpk).

2. Zabezpieczenie roszczeń o naprawienie szkody ma miejsce w razie popełnienia przestępstwa przeciwko mieniu lub wyrządzenia przestępstwem szkody w mieniu (art. 292 § 2 kpk).

Zabezpieczenie występuje w sposób określony w Kodeksie postępowania cywilnego.

Zabezpieczenie majątkowe **na wniosek** jest związane z powództwem cywilnym i może być orzeczone w toku postępowania przy-

gotowawczego przez prokuratora, jeżeli zostało złożone wraz z powództwem cywilnym. Na postanowienie co do zabezpieczenia roszczenia przysługuje zażalenie do sądu (art. 292 § 1 kpk).

Postanowienie o zabezpieczeniu majątkowym powinno zawierać określenie zakresu i sposobu zabezpieczenia. Należy więc w nim wskazać w szczególności przedmiot zabezpieczenia, tzn. czy zabezpiecza one roszczenia cywilnoprawne kary, czy też inne środki karne. Określać winno także wysokość zabezpieczonego roszczenia oraz sposób jego zaspokojenia.

Szczególną formą tego środka przymusu jest **tymczasowe zajęcie** (art. 295 § 1 kpk) stosowane bez postanowienia sądu lub prokuratora, w formie zajęcia przez Policję mienia ruchomego osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa określonego w art. 291 kpk. Policja może zastosować ten środek jedynie w wypadku, gdy zachodzi obawa usunięcia tego mienia. Zajęcie takie nie może dotyczyć przedmiotów nie podlegających egzekucji (art. 295 § 3 kpk). Gwarancję praw podejrzanego w tym przypadku stanowi regulacja, iż tymczasowe zajęcie wymaga zatwierdzenia przez prokuratora w ciągu 5 dni od jego dokonania (art. 295 § 1 kpk). Jeśli prokurator nie wyda w tym terminie postanowienia o zatwierdzeniu, lub jeżeli w ciągu 14 dni od dokonania tymczasowego zajęcia nie zostanie wydane postanowienie o zabezpieczeniu majątkowym - tymczasowe zajęcie upada (art. 295 § 4 kpk). Regulacje powyższe stosuje się odpowiednio do organów kontroli finansowej, jeśli ujawniły one przestępstwo (art. 296 kpk). Zabezpieczenie upada w sytuacji, gdy nie zachodzą przesłanki jego realizacji, tzn. postępowanie karne nie osiągnęło celu, dla którego ustanowiono zabezpieczenie. Oznacza to, iż w prawomocnym wyroku nie orzeczono grzywny, przepadku przedmiotów, nawiązki, a także nie nałożono obowiązku naprawienia szkody, ani nie zasądzono roszczenia naprawienia szkody (art. 294 § 1 kpk). W tym ostatnim przypadku zabezpieczenie upada jedynie wtedy, jeśli powództwo o to roszczenie nie zostanie wytoczone przed sądem cywilnym w ciągu trzech miesięcy od momentu uprawomocnienia się orzeczenia. Jeśli powód cywilny dotrzyma tego terminu, zabezpieczenie pozostaje w mocy, chyba że sąd cywilny zdecyduje inaczej (art. 294 § 2 kpk).